

VRUCHTGEBRUIK VAN EFFECTEN

door Mr. A. G. Lubbers

Wie voor de praktijk over vruchtgebruik van effecten wil schrijven, heeft civiel-rechtelijke en fiscaalrechtelijke aspecten daarvan naast en tegenover elkaar te behandelen. Wie advies van een notaris vraagt weet dat hij advies vraagt aan een verkeersagent op een kruispunt van civiele en fiscale wegen. Twee redenen waarom het uitgangspunt voor dit opstel duidelijk is: geen gescheiden behandeling van enkele aspecten naar civiel- of fiscaalrecht, doch al naar mate daartoe aanleiding bestaat een afweging van problemen zowel tegen civiel als fiscaal tegenwicht. De praktijk leert, dat het verantwoord is om deze verhandeling te beperken tot testamentair vruchtgebruik van obligaties en aandelen; het dienaangaande in dit opstel betoogde is van overeenkomstige toepassing op andere effecten, zoals de certificaten van obligaties en aandelen, winstbewijzen, depotfractiebewijzen, oprichtersbewijzen, restantbewijzen, amortisatiebewijzen.

Een voorbeeld moge volstaan als illustratie, dat inderdaad het ten aanzien van obligaties en aandelen betoogde ook op andere effecten van toepassing is. Hierna zal blijken, dat voor de vraag of iets dividend is en dus aan de vruchtgebruiker toekomt, de schijn niet vermag te bedriegen. Een herkapitalisatie-dividend is niet voor de vruchtgebruiker bestemd en een N.V., die agio-bonussen uitreikt en een normale dividenddeclaratie tezelfder tijd achterwege laat, kan niet voorkomen dat onder omstandigheden de vruchtgebruiker op die bonussen aanspraak mag maken. Met andere woorden: of iets kapitaal is dan wel vrucht, wordt niet uitsluitend door de uiterlijke verschijningsvorm bepaald. Welnu, thans de aangekondigde illustratie. Koerswinst is normaliter kapitaal, komt de vruchtgebruiker dus niet ten goede. Doch als door een beleggingsmaatschappij een uitkering betaalbaar wordt gesteld op grond van achterliggende koersstijging der tot het fonds behorende aandelen, is die uitkering een vrucht voor de vruchtgebruiker; het is in zo'n geval immers normaal, dat met een zekere regelmaat koerswinsten tot uitdeling worden gebracht. Zo is een uitkering op certificaten Blue Ridge Mutual Fund Inc. ook fiscaal als dividend beschouwd, ongeacht in hoeverre de uitkering betrekking had op door dit z.g. „open-end mutual fund” behaalde koerswinsten (Hof Den Haag 21 februari 1959, B.N.B. 1959-364).

Vruchtgebruik geeft recht om van de aan vruchtgebruik onderworpen vermogensbestanddelen ten eerste de vruchten te genieten en ten tweede gebruik te maken. Vruchten genieten wil bij aandelen en obligaties zeggen: de coupons en dividenden genieten. Over welke periode? Artikel 810 B.W. bepaalt: „De burgerlijke vruchten worden gerekend van dag tot dag verkregen te worden, en behoreen aan den vruchtgebruiker, naar mate zijn vruchtgebruik duurt, welke ook het tijdstip moge wezen waarop dezelve betaalbaar zijn gesteld.” Artikel 558 lid 3 B.W. bepaalt: „Burgerlijke vruchten zijn huur- en pachtpenningen, interesten van geldsommen en verschuldigde renten”.

Vruchtgebruik van een obligatie geeft dus recht op de interesten over de periode van het vruchtgebruik. Stel een obligatie, rentende per 1 januari en 1 juli, wordt in vruchtgebruik verkregen op 15 april 1963; het vruchtgebruik eindigt op 15 oktober 1973. Van de op 1 juli 1963 verschijnende rentecoupon moet de vruchtgebruiker dan de rente van 1 januari tot 15 april aan de erfgenamen van de testateur afdragen. Verder incasseert hij alle coupons. Na het eindigen van het

vruchtgebruik moet de volle eigenaar van de op 1 januari 1974 verschijnende coupon de rente van 1 juli 1973 tot 15 oktober 1973 aan de gewezen vruchtgebruiker of diens rechtsopvolgers afdragen.

In de successie-aangifte der nalatenschap van de insteller van het vruchtgebruik blijft de van 1 januari 1963 tot 15 april 1963 lopende rente buiten beschouwing; eindigt het vruchtgebruik door de dood van de vruchtgebruiker, dan geldt voor diens successieaangifte ten opzichte van de rente van 1 juli 1973 tot 15 oktober 1973 hetzelfde.

Noodlijvendheid der obligatie speelt civielrechtelijk geen rol: ingevolge art. 810 B.W. behoudt de vruchtgebruiker zijn aanspraken over de vruchtgebruikperiode, ongeacht het tijdstip van betaalbaarstelling, derhalve ook ongeacht het tijdstip der feitelijke betaling. Het kan dus zijn, dat de rechtsopvolgers van een vruchtgebruiker nog jaren na diens dood rechtmatige betaling ontvangen van over de vruchtgebruikperiode achterstallige rente; ingevolge artikel 15 Besluit I.B. is die achterstallige rente voor hen pas belastbaar inkomen in het jaar, waarin die rente inbaar en vorderbaar wordt. Voordien komt de vordering tot uitbetaling voor haar geschatte waarde voor de Vermogensbelasting in aanmerking.

Hoe worden de per 1 juli 1963 en per 1 januari 1974 verschijnende coupons voor de Inkomstenbelasting verwerkt? Het bestanddeel aan posthume inkomsten kan niet bij respectievelijk de testateur en de vruchtgebruiker worden belast, die immers de inbaarheid en vorderbaarheid nimmer hebben beleefd (art. 15 Besluit I.B.). Ergo (resolutie van 26 juni 1942 no. 61, B. 7667) worden de erfgenamen van de testateur ieder aangeslagen voor hun erfdeel in de rente 1.1. - 15.4.63 (105 dagen, het halve jaar op 181 dagen berekend), wordt de vruchtgebruiker aangeslagen voor de rente 15.4 - 1.7.63 (76 dagen), worden de erfgenamen van de vruchtgebruiker ieder aangeslagen voor hun erfdeel in de rente 1.7 - 15.10.73 (107/184) en worden tenslotte de volle eigenaren (rechtsopvolgers van de testateur) ieder aangeslagen voor hun erfdeel in de rente 15.10.73 - 1.1.74 (77/184).

Het is denkbaar, dat de rechtsopvolgers van de testateur inmiddels de onverdeeldheid hebben opgeheven, zodat slechts één hunner voor de periode 15.10.73 - 1.1.74 wordt aangeslagen. Het is echter niet waarschijnlijk, dat zij dit hebben gedaan; geen notaris adviseert tot verdeling van een met vruchtgebruik belaste onverdeeldheid (voorzover althans de onverdeeldheid niet in volkomen identieke loten kan worden opgesplitst).

De omstandigheid, dat een obligatie een wisselend rentepercentage draagt of zelfs gedurende zekere tijd geen rente geeft, speelt fiscaal noch civielrechtelijk een rol. De vruchtgebruiker heeft het volle profijt van vette jaren, de volle strop van magere; profijt en gemis aan profijt werken op de gewone wijze fiscaal door. Dit doet natuurlijk de vraag rijzen of een vruchtgebruiker respectievelijk een bloot-eigenaar zich kan verzetten tegen een voor een hunner onprotijtelijke belegging. Ik kom daarop aan het slot van dit opstel terug.

Ernstiger is de spanning tussen civiel en fiscaal recht bij de premie-obligatie. Burgerrechtelijk namelijk is, naar de heersende leer, alleen de rente ener premie-obligatie vrucht (dus voor de vruchtgebruiker), terwijl de eventuele premie kapitaal is, belast met vruchtgebruik en dus voor wederbelegging in het vruchtgebruikkapitaal in aanmerking komende; dat vanwege het gok-element de rente laag is, schept civielrechtelijk geen compensatoire aanspraak van de vruchtgebruiker. De vruchten van de (wederbelegging der) premie komen voortaan weer

aan de vruchtgebruiker. Fiscaal echter is de premie opbrengst van roerend kapitaal (art. 31 lid 1 sub 3 Besluit I.B.) en de vraag is dus: wie wordt hiervoor aangeslagen en voor welk bedrag? De Hoge Raad heeft geantwoord, dat de bloot-eigenaar moet worden aangeslagen voor de te schatten bloot-eigendomswaarde van de premie (B.N.B. 1956-203) en dat de vruchtgebruiker niet moet worden aangeslagen (B.N.B. 1958-254), zodat per saldo de vruchtgebruikswaarde onbelast blijft. Het vóór en tegen van deze laatste uitspraak heeft vele pennen, van fiscalisten vooral, in beweging gebracht. Zie daarover Tj. S. Visser in W.P.N.R. 10 februari 1962. Visser's standpunt is bijzonder praktisch: waarom het aan de ene kant onbillijk achten, dat de vruchtgebruikswaarde niet met I.B. belast wordt en aan de andere kant geen afschrijving voor de I.B. van het snelslijtend vruchtgebruikrecht toestaan?

Naar het civielrechtelijk inzicht van de H.R. zijn dividenden van aandelen evenals coupons van schuldbrieven vruchten; art. 810 B.W. (dat enuntiatief en niet limitatief moet worden opgevat) is dus op hen van toepassing, ook dividenden worden voor het recht van vruchtgebruik geacht van dag tot dag verkregen te zijn. Aldus het uitgangspunt voor H.R. 23 mei 1958, N.J. 1958-458. Ergo: ongeacht het tijdstip der aandeelhoudersvergadering of der betaalbaarstelling komt ingeval van vruchtgebruik over (een deel van) het boekjaar waarover het dividend wordt gedeclareerd, dat dividend (voor dat deel) aan de vruchtgebruiker (of diens rechtsopvolger) toe. Stel: een vruchtgebruik, aangevangen op 10 mei 1958, eindigt op 3 september 1960; de erfgenamen van de testateur hebben dan recht op het dividend 1957, op 130/365 van het dividend 1958 en op 119/365 van het dividend 1960; de vruchtgebruiker (respectievelijk diens rechtsopvolgers) heeft recht op 235/365 van het dividend 1958, op het dividend 1959 en op 246/365 van het dividend 1960.

Hetgeen ik ten aanzien van successierecht, I.B. en V.B. reeds bij de obligatierente vermeldde, is ten aanzien van dit dividend op aandelen gelijkelijk van toepassing.

Wat is nu onder dividend in de aangeduide zin te verstaan? Natuurlijk het 'gewone' dividend in contanten, ten laste van de winst gedeclareerd, ongeacht of dit mede of zelfs uitsluitend uit een dividendreserve bestreden wordt. Ook cumulatief preferent dividend moet mijns inziens civielrechtelijk beschouwd worden als vrucht over het boekjaar voor hetwelk de uitkering ten laste van de winst wordt gebracht, ongeacht of het beloop is beïnvloed door vroegere magere boekjaren.

Het eerste probleem rijst bij stockdividend.

Als blijkt, dat het uit stockdividend verkregen aandeel boven pari noteert, dan kan dit betekenen, dat via het stockdividend naar de houder van het nieuwe aandeel meer is overgeheveld dan een winstuitdeling alleen; voor die meerwaarde draagt de uitdeling dan niet het karakter van winstuitdeling, doch van toekenning van een bonus en voor de bonus neemt men (ik kom daarop terug) algemeen aan, dat deze de bloot-eigenaar toekomt, zij het natuurlijk onder de klem van het vruchtgebruik. Moet men dan dus splitsen: voor de nominale waarde vrucht, voor de meerwaarde omzetting van kapitaal? Het Besluit I.B. antwoordt bevestigend: ingevolge artikel 31 is dividend (en niet meer dan dat) belastbare opbrengst van roerend kapitaal en van artikel 32 is het uitgangspunt, dat alle aandelen, die aan aandeelhouders worden uitgereikt zonder dat deze de volle nominale waarde

storten, voor die nominale waarde als dividend worden beschouwd. Ook voor het civiele recht werd en wordt nog steeds, zij het in verminderde mate, de splitsing toegepast: nominale waarde vrucht, meerwaarde bestanddeel van het kapitaal onder de klem van vruchtgebruik.

Hoezeer deze redenering logisch sluit, haar praktische toepassing levert problemen. In de eerste plaats is die meerwaarde veelal bezwaarlijk exact te bepalen; een dagkoers is niet steeds beschikbaar en bovendien: welke peildatum? Voorts wordt een koersontwikkeling vaak bepaald door aan de dividendoperatie volmaakt vreemde factoren. Doch zelfs als die problemen zich niet voordoen, zijn er nog complicaties: daarvan één voorbeeld.

Tot een vruchtgebruikkapitaal behoren tien aandelen, gedeclareerd wordt 10% stockdividend. Waarheen moet nu, in de splitsingstheorie, het nieuwe aandeel; de vruchtgebruiker heeft recht op de nominale waarde, de meerwaarde behoort aan het vruchtgebruikkapitaal. Er moet dus voor dit aandeel een aparte portefeuille worden aangelegd: „mede-eigendom vruchtgebruiker en vruchtgebruikkapitaal”. Eindigt het vruchtgebruik, moet dan de nominale waarde aan de vruchtgebruiker of diens rechtsopvolgers worden uitgekeerd? Voor de verdere duur van het vruchtgebruik: hoe moeten de dividenden op het nieuwe aandeel worden verantwoord? Telkenmale, al naar de koers van het aandeel, omslaan naar verhouding van nominale waarde en incidentele waarde? Het is duidelijk, dat dit alles veel te gecompliceerd is. Het is bovendien onbillijk. Immers, waarom zou bij het eind van het vruchtgebruik slechts de nominale waarde aan de vruchtgebruiker moeten worden vergoed en de koersstijging of -daling voor rekening en risico van de eigenaar zijn? Men kan met evenveel recht volhouden, dat toen besloten werd om de declaratie van stockdividend in een nieuw aandeel te honoreren, in feite besloten werd om dit nieuwe aandeel te verwerven met privé-geld van de vruchtgebruiker (ten bedrage van de nominale waarde) en met geld van het vruchtgebruikkapitaal (ten bedrage van de meerwaarde); is het dan niet normaal van dat moment af mede-eigendom te erkennen naar verhouding der initiële deelnemingen?

Hoewel ik dus uit een oogpunt van theoretisch denken de opvatting welke stockdividend splitst in nominale en meerwaarde, respecteer, meen ik niettemin, dat zij in de praktijk onhanteerbaar is. Daarom ga ik mee met Van der Heyden-Van der Grinten (zesde en zevende druk): stockdividend mag volledig als dividend worden beschouwd, ook al omdat de ruilwaarde der oorspronkelijke aandelen door uitkering van stockdividend niet achteruit pleegt te gaan, al is het waar, dat de theoretische intrinsieke waarde van het oorspronkelijk aandeel door die uitkeringen vermindert. De praktijk hecht nu eenmaal meer aan doelmatigheid dan aan beginselen.

Voor de ook door mij verdedigde afwijzing van het splitsingsbeginsel vond ik steun in de conclusie van de Advocaat-Generaal Langemeyer voor het gememooreerde arrest van de H.R. van 23 mei 1958, die de opvatting, welke stockdividend geheel aan de vruchtgebruiker toekent, verheugend acht, omdat zij een oplossing geeft die enerzijds evident redelijk, anderzijds zeker niet met de wet in strijd is.

De H. R. werd met deze civielrechtelijke vraag bij stockdividend nog niet geconfronteerd. Wel kwamen in het arrest van 23 mei 1958 twee andere toekenningen aan aandeelhouders ter sprake, namelijk de claim en het bonusaandeel.

Ten aanzien van de claim bevestigde de H. R. de alom aanvaarde leer, dat een claim kapitaal is, dus toekomt aan de bloot-eigenaar onder de klem van het vruchtgebruik. Ook voor de toepassing van het Besluit I. B. geldt een claim als niet-belastbaar. Een bonusaandeel daarentegen is ingevolge artikel 32 Besluit I.B. wel met I.B. belast, voorzover namelijk niet blijkt, dat storting plaats heeft gevonden of zal vinden. Civielrechtelijk echter (ik gebruik nu de formulering uit het laatstgenoemde H. R.-arrest) is een bonusaandeel een aandeel, dat wordt toegekend niet, zoals dividend, ten laste van een voor winstdeclaratie beschikbaar deel, doch ten laste van het reeds eerder krachtens bevoegdelyk genomen besluiten ten behoeve van de bedrijfsuitoefening gebonden deel van het vennootschappelyk vermogen. Het is dus een mutatie van bedrijfskapitaal in geplaatst kapitaal; daarbij komt niet alleen geen nieuw geld in de vennootschap, doch bovendien is er ook geen sprake (gelijk bij stockdividend wel) van inhouding van een eigenlyk voor uitdeling bestemd bedrag. Daarom is civielrechtelyk een dergelyk bonusaandeel geen vrucht.

Terwyl dus het Besluit I.B. stockdividend (bekostigd met een voor winstdeclaratie beschikbaar deel van het vermogen der vennootschap) gellyk behandelt als bonusaandeel (bekostigd met reeds tot bedrijfskapitaal bestempeld vermogen), deze op één lyn stelt en in beide gevallen de nominale waarde van het nieuwe aandeel met I.B. belast, wordt civielrechtelyk verschil gemaakt: stockdividend is een vrucht, bonusaandeel daarentegen kapitaal. Toekenning van een bonusaandeel, aldus de H. R. in het meergenoemde arrest van 23 mei 1958, is, in principe althans, geen winstuitdeling, doch kapitaalsomzetting. Een dergelyke bonusaandeel (en hetzelfde geldt voor een agio-dividend in contanten en een agio-bonus) komt civielrechtelyk toe aan de bloot-eigenaar, onder de klem van het vruchtgebruik-kapitaal. Daarby is dus een analogie te constateren met de premie op de obligatie; ook die is fiscaal inkomen, doch civielrechtelyk kapitaal en ook voor het bonusaandeel en het agio-dividend in contanten (de agio-bonus wordt niet met I. B. belast) mag dus geconcludeerd worden: in geval van vruchtgebruik is slechts de bloot-eigendomswaarde by de eigenaar met I. B. belastbaar en blyft de vruchtgebruikswaarde by de vruchtgebruiker onbelast.

Langemeyer, in zyn reeds genoemde conclusie, gaat één stap verder dan de H. R. en meent door de uiterlyke gedaante van het aangesproken vennootschappelyke vermogensbestanddeel te mogen heenzien in die gevallen, waarin een naar uiterlyke verschijning niet-periodieke uitkering (bonusaandeel) gefinancierd wordt door het achterwege laten van een wezenlyk normale en wél periodieke winstuitdeling (dividend). Hij schryft: „Indien zich dus op een zeker ogenblik zou laten vaststellen, dat de praktijk by de naamloze vennootschappen zich aldus had ontwikkeld, dat andere uitkeringen ten naaste by dezelfde functie vervulden, dan zou er m.i. geen enkele reden zyn om ook deze voordelen niet als vruchten te beschouwen. Dat zij naar hun juridische constructie zich zouden aandienen als omzettingen van het stamrecht, dat natuurlyk aan de bloot-eigenaar moet blyven toekomen, zou dan naar myn mening hoogstens deze betekenis kunnen hebben, dat de bestemming om de aandeelhouders tot inkomen te dienen in elk afzonderlyk geval aannemelyk zou moeten zyn of tenminste in een gegeven geval niet op goede gronden moet kunnen worden betwist.” En aan het slot van zyn conclusie: „De mogelijkheid van een bewijslevering door de vruchtgebruiker, dat een bepaald voordeel als „plaatsvervangend dividend” moet gelden, zal dus m.i. in

ieder geval moeten openblijven.” Een escape-mogelijkheid, welke ik ten volle onderschrijf: fiscaal zal het door de vruchtgebruiker met succes benutten daarvan betekenen, dat het plaatsvervangend dividend, ook wat de inkomstenbelasting betreft, voor zijn rekening komt. Vgl. Resolutie 13 mei 1957, no. 231: „Uit onderscheiden recente dividendvoorstellen van Nederlandse naamloze vennootschappen is gebleken, dat bij voortduring misbruik wordt gemaakt van de aanschrijving van 13 maart 1954, no. 92, door jaarlijkse dividenden in contanten af te boeken van de agioreserve, veelal onder gelijktijdige reservering van een gelijk bedrag uit de jaarwinst. In verband daarmee dient de in het vierde lid van voormelde aanschrijving voorgeschreven toepassing van de wettelijke bepalingen niet verder tot richtsnoer te worden genomen met betrekking tot agiodividenden in contanten. Mitsdien zullen de inspecteurs der belastingen alle agiodividenden in contanten, welke op of na 14 mei 1957 door de vergadering van aandeelhouders worden vastgesteld, op de voet van art. 31 van het Besluit op de Inkomstenbelasting 1941 bij de genietter belasten.” Bij arrest van 14 januari 1959 B.N.B. 1959/81 heeft de H. R. blijk gegeven het in gemelde resolutie neergelegde standpunt te delen.

Het beeld is dus vrij duidelijk. Civielrechtelijk moet onderscheiden worden of de aandeelhouder iets ontvangt ten laste van een voor de bedrijfsvoering der N.V. reeds gebonden vermogensbestanddeel (zo ja, dan wordt kapitaal uitgedeeld) danwel ten laste van een voor uitkering beschikbaar vermogensbestanddeel, gelijk winst afgelopen boekjaar en dividendreserve (zo ja, dan wordt een vrucht gedeclareerd). Ingeval van vruchtgebruik vindt in het eerste geval een kapitaalsuitdeling plaats (in contanten of aandelen) welke voor de bloot-eigenaar is, zij het onder de klem van het vruchtgebruik, in het tweede geval wordt een vrucht gedeclareerd, die voor de vruchtgebruiker bestemd is. Aldus de civielrechtelijke hoofdregel. Daarop is als uitzondering denkbaar, dat een N.V. een uitkering van de tweede, normale periodieke, soort uit fiscale overwegingen achterwege laat en in plaats daarvan een uitkering van de eerste soort bedrijft. In zo'n geval kan de vruchtgebruiker aantonen, dat de uitkering er een is, die weliswaar naar de vorm tot de eerste soort behoort, doch in feite de plaats inneemt van een uitkering van de tweede soort; slaagt hij in dat bewijs, dan heeft de vruchtgebruiker recht op de uitkering en niet de bloot-eigenaar. Maar ook een tweede tegenovergestelde uitzondering op de hoofdregel is denkbaar en wel deze, dat - insgelijks om fiscale redenen - een uitkering van, naar de vorm, de tweede soort plaats vindt, die echter in werkelijkheid een eenmalig, geenszins periodiek, karakter draagt en achterwege gebleven zou zijn, indien niet fiscale faciliteiten die uitkering bevorderen. Dat kon het geval zijn met de dividenddeclaratie bij wege van herkapitalisatie, waarbij stockdividend wordt gedeclareerd ten bedrage van tenminste een kwart van het nominaal geplaatst kapitaal en daarnaast een contant dividend wordt gedeclareerd ten bedrage van ten hoogste een kwart van het stockdividend. Over het belastbaar inkomen uit dien hoofde belooft het I.B.-tarief ten hoogste 20%. Welnu, óók als zowel het stock- als het contant dividend geheel ten laste van de winst over het afgelopen boekjaar of een dividendreserve worden gebracht, zodat in de opvatting van H. R. 23 mei 1958 civielrechtelijk naar de hoofdregel een vrucht aan de vruchtgebruiker wordt gedeclareerd, acht ik in dit geval bewijs aan de zijde van de bloot-eigenaar toelaatbaar (en bijzonder

gemakkelijk te leveren), dat hier in feite sprake is van een kapitaalsoperatie, die zich behoort af te spelen in het met vruchtgebruik bezwaarde kapitaal en niet in de portefeuille van de vruchtgebruiker.

In al deze gevallen geldt, dat als een civielrechtelijke vrucht tevens belastbaar inkomen is, die belasting voor rekening van de vruchtgebruiker is. Is een civielrechtelijke vrucht geen belastbaar inkomen (bijvoorbeeld omdat in de vruchtgebruiktitel is bepaald, dat agiobonussen aan de vruchtgebruiker zullen toevallen), dan is dat profijtelijk voor de vruchtgebruiker. Is een met I.B. belaste uitkering civielrechtelijk geen vrucht, dan wordt de bloot-eigenaar daarvoor belast, docht slechts voor de bloot-eigendomswaarde; de vruchtgebruikswaarde blijft onbelast, althans dit is de consequentie van de obligatie-premie arresten, waarbij de H.R. uitdrukkelijk besliste, dat de opvatting van partijen (vrucht- of vruchtgebruikkapitaal) moet worden geëerbiedigd. (Men verzuime niet Hellema's waarschuwing te lezen in de noot onder B.N.B. 1958-254.) Zou dus de vruchtgebruiktitel bepalen, dat stockdividenden geen vrucht, doch vruchtgebruikkapitaal zullen worden, dan zou daarvan voor de I.B. de consequentie zijn, dat slechts belast wordt, bij de bloot-eigenaar, de bloot-eigendomswaarde van het nominale bedrag.

Kan de consequentie van deze aan de belastingkamer van ons hoogste rechtscollege ontleende redenering ook getrokken worden ingeval van vervreemding van aanmerkelijk-belang aandelen? In het normale geval, dat de opbrengst ten behoeve van het vruchtgebruikkapitaal wordt wederbelegd, zou dan slechts bij de bloot-eigenaar I.B. kunnen worden geheven, doch wederom: slechts voor de bloot-eigendomswaarde, de vruchtgebruikswaarde bleef onbelast. Wordt niet de volle eigendom vervreemd, doch slechts (door de bloot-eigenaar) de bloot-eigendom, dan is er een gans andere transactie tot stand gekomen, immers de gedrukte vervreemdingsprijs is dan factor ter bepaling van de aanmerkelijk-belang winst, die slechts de bloot-eigenaar gemaakt heeft; in dat geval wordt hij de volle I.B. schuldig over de (gedrukte) winst. Vgl. hierover C. van Soest in Weekblad no. 4456 (6 juni 1959).

Tot zover het element „genot” van aandelen in vruchtgebruik; thans een enkel woord over het element „gebruik”: de rechten van vergadering, stemming en enquête. Van de gezaghebbende rechtsgeleerde commentatoren oordeelt de overgrote meerderheid, dat aan de vruchtgebruiker deze rechten niet toekomen; slechts de eigenaar is aandeelhouder en slechts aan de eigenaar komt stemrecht toe. Alleen Eggens oordeelt anders; Mr. F. J. W. Löwesteyn, mijn Nijmeegse ambtgenoot Marcus en ik zijn hem bijgevallen. Het Ontwerp voor een nieuw Burgerlijk Wetboek kent eveneens de vruchtgebruiker stemrecht toe. Doch de leidende commentator Van der Grinten, in zijn nieuwste bewerking (zevende druk) van het handboek van Van der Heyden, is van oordeel gebleven, dat de vergaderings-, stem- en enquêterechten onverbrekkelijk met de kwaliteit van aandeelhouder zijn verbonden en niet vatbaar zijn voor vruchtgebruik. Zulks, hoewel Van der Grinten in het voorwoord tot de zevende druk als zijn mening kenbaar maakt, dat door de behandeling en totstandkoming van het nieuwe B.W. ook het geldende recht is beïnvloed en dat, voorzover dit in het kader van de huidige wetgeving mogelijk is, de benadering van het nieuwe B.W. als geldend recht moet worden aanvaard.

Hiermede ben ik tevens genaderd tot een belangrijk onderdeel van het vruchtgebruikprobleem, óók bij effecten en wel het vraagstuk van het vruchtgebruik-

bewind; dit kan immers dienen ook als oplossing voor het stemrechtprobleem. Dit opstel is niet de plaats om op het bewindinstituut uitvoerig in te gaan, doch ik wil toch op een enkel belangrijk facet wijzen, waarbij ik in het bijzonder gebruik maak van de inzichten, die mijn Amsterdamse ambtgenoot Van der Ploeg in zijn aan bewind gewijde proefschrift kort na de bevrijding heeft ontwikkeld.

In het algemeen denken wij bij bewind aan een incapabele, die tegen zich zelf beschermd moet worden. Geheel andere oogmerken dient echter het vruchtgebruikbewind. Daarbij is de gedachte aan incapabelen afwezig en staat op de voorgrond het besef, dat divergentie van belangen tussen vruchtgebruiker en bloot-eigenaar de totstandkoming van eensgezinde beslissingen tot beider schade kan verijdelen. Om die blokkade van besluitvorming te doorbreken, dient de figuur van het vruchtgebruikbewind: niet om vruchtgebruiker of bloot-eigenaar tegen zichzelf te beschermen doch om, voorgeval van verschil van mening tussen hen, een neutrale kamprechter beschikbaar te hebben, die een voor beide partijen bindende beslissing kan nemen. Die kamprechter behoeft dus geen taak te hebben als beide partijen het eens zijn. Het zijn bij vruchtgebruikbewind derhalve niet de vruchtgebruiker en de bloot-eigenaar, die persoonlijk onder bewind staan, het is het vruchtgebruik*kapitaal*, dat onder bewind wordt gesteld.

Deze vruchtgebruikbewindvoerder nu kan ook stemrecht uitoefenen op tot het kapitaal behorende aandelen; voorzover nodig vertegenwoordigt hij daarbij de eigenaar en dat is statutair volkomen aanvaardbaar. Zelfs statuten, die vertegenwoordiging bij *volmacht* uitsluiten, behoeven niet geacht te worden de bewindvoerder daarmee eveneens buiten de deur te houden; zijn bevoegdheden tot vertegenwoordiging stoelen immers niet op een *volmacht* van de eigenaar, veeleer is de bevoegdheid van de bewindvoerder te vergelijken met die van de curator of voogd.

Het lijdt mijns inziens geen twijfel, dat ingeval vruchtgebruik betrekking heeft op een vermogen, waarvan de bestanddelen aan wisseling onderworpen kunnen zijn (zoals met name het geval is als het kapitaal voor een deel uit effecten bestaat), een vruchtgebruik zonder bewind een onding is. En evenzeer is een bewindtitel, welke deugdelijke bepalingen nopens het bewind (de administratie) ontbeert, een onding. Is het een bezwaar, dat dit leidt tot uitvoerige voorzieningen in testamenten, waarbij een vruchtgebruikbewind wordt gecreëerd? Mijns inziens niet; ik ben allerminst een voorstander van uitvoerigheid in testamenten (trouwens, testamenten nemen in dit opzicht generlei bijzondere positie in), doch de ervaring heeft mij geleerd, dat een goed gereguleerd vruchtgebruikbewind reeds vanwege de preventieve werking, die daarvan uitgaat, bijzonder wenselijk is.

Ik ben hiermede tevens gekomen tot het vraagstuk van de vruchtgebruikreglementering in het algemeen. Allereerst dient deze te voorzien in de eerder in dit opstel gesignaleerde spanningen. Zo verdient het in het algemeen aanbeveling om in de vruchtgebruiktitel te bepalen, dat art. 810 B.W. op dividenden niet toepasselijk zal zijn en dat dus dividenden, al naar mate zij betaalbaar worden gesteld, de vruchtgebruiker of de volle eigenaar zullen toevloeien. Voorts dat claims en bonussen geen vrucht zullen zijn, stockdividenden daarentegen wel. Ook de rekening en verantwoording van het beheer over het vruchtgebruikkapitaal is een punt, waaraan aandacht moet worden gewijd. En niet in de laatste plaats dient de titel te regelen door wie en op welke wijze over de beleggingen wordt beslist; ook daarbij rijst overigens onmiddellijk de gedachte aan het te hulp roepen

van een bewind. Een bewindvoerder immers, die in het kapitaal overwegend groeifondsen aantreft, zal tot taak hebben een wederbelegging te zoeken, welke meer met de belangen van de vruchtgebruiker strookt; treft hij overwegend obligaties aan, dan zal hij in het belang van de eigenaar een soortgelijke taak hebben. Premie-obligaties behoren niet tot de beleggingen, die bij uitstek voor een vruchtgebruikkapitaal in aanmerking komen. Dergelijke beslissingen kunnen veel beter aan een bewindvoerder worden toevertrouwd dan op overeenstemming tussen vruchtgebruiker en eigenaar te zijn aangewezen.

Vooraf op deze punten brengt Meijers' Ontwerp voor een nieuw B.W. wettelijke voorzieningen, welke in ons huidige wetboek node worden gemist. Tot slot aan dit opstel wil ik de belangrijkste vernieuwingen van het vruchtgebruik, in het Ontwerp neergelegd, de revue laten passeren, ook al (ik herhaal het door Van der Grinten, doch ook door vele anderen gebruikte argument) omdat met dit Ontwerp, geheel daargelaten of en wanneer het als wet wordt ingevoerd, bij de interpretatie van het huidige B.W. rekening moet worden gehouden. Ik volsta uiteraard met die punten, welke ten aanzien van effecten van belang kunnen zijn.

Het Ontwerp bepaalt, dat als de vruchtgebruiker geen zekerheid behoeft te stellen (het is standaardclausule hem van die plicht te ontheffen), de eigenaar (in het Ontwerp „hoofdgerechtigde” geheten) jaarlijks vertoning der aan vruchtgebruik onderworpen zaken kan vorderen. Pleegt de vruchtgebruiker grof verzuim in de nakoming van zijn verplichtingen, dan zal de rechtbank op verzoek van de hoofdgerechtigde het beheer kunnen toekennen ofwel aan de hoofdgerechtigde zelf ofwel aan een bewindvoerder.

Het Ontwerp brengt een algemene voorziening op het stuk der zogenaamde zaaksvervanging bij vruchtgebruik: wat door vervreemding of inning in de plaats van de aan vruchtgebruik onderworpen goederen komt, zal voortaan eveneens onder het vruchtgebruik vallen.

Het klinkt ongeloofwaardig, dat dit laatste een vernieuwing is, zo voor de hand liggend is de bepaling. Om het nut daarvan toch te illustreren een recent voorbeeld uit de jurisprudentie. Een vruchtgebruiker van effecten vervreemde deze (het waren toondereffecten en al mocht hij eigenlijk niet vervreemden, hij kon toch wel de koper, die te goeder trouw kocht, eigendom verschaffen) en besteedde de opbrengst voor een andere belegging, die aanmerkelijk in waarde steeg. Bij het eind van het vruchtgebruik vorderde de eigenaar de nieuwe belegging, doch kreeg toen tegengeworpen, dat als een vruchtgebruiker in strijd met zijn verplichting vervreemdt, het vruchtgebruik eindigt. De opbrengst treedt dan niet in de plaats van het verkochte als vruchtgebruikobject, wel is de vruchtgebruiker gehouden tot schadevergoeding, doch de omvang daarvan is afhankelijk van de door hem ontvangen verkoopprijs. De H.R. bevestigde de onbevredigende juistheid van dit standpunt naar huidig recht in zijn arrest van 16 januari 1959, N.J. 1959-355.

Dat het Ontwerp aan de vruchtgebruiker - behoudens beding van het tegendeel - stemrecht toekent, vermeldde ik reeds. De laatste belangrijke vernieuwing van het Ontwerp is, dat het de mogelijkheid opent, dat aan een vruchtgebruiker ruimere bevoegdheden worden toegekend dan om enkel vruchten te genieten en gebruik te maken; met name noemt het Ontwerp de mogelijkheid, dat aan een vruchtgebruiker het recht wordt verleend om te vervreemden en, zelfs, te verteren.

Dat laatste punt is bijzonder belangrijk, omdat dit nu openlijk de gelegenheid biedt het vruchtgebruik als een verzorgingsregeling (levensonderhoud) te bezigen, door daarin op te nemen de bevoegdheid tot intering, als de vruchten beneden een zeker rendement blijven. Weliswaar kan dat resultaat ook naar het huidige recht bereikt worden, doch langs een omweg en, vooral, met moeizame consequenties op het gebied van het successierecht. Overigens zou de Successiewet, werd de interingsbevoegdheid van het Ontwerp nieuw B.W. inderdaad wettelijk, zeker moeten worden aangepast; een civielrechtelijke verzwaren van de vruchtgebruiklast zal fiscaal door de vruchtgebruiker betaald moeten worden.

Vruchtgebruik moge in ons huidig B.W. op ondeugdelijke wijze geregeld zijn, het heeft niettemin zijn bestaansrecht overtuigend bewezen. Gelukkig heeft de civielrechtelijke praktijk kans gezien de meest nijpende wettelijke lacunes op te vullen. Het nieuwe B.W. brengt op het stuk van vruchtgebruik geen revolutionaire vernieuwingen, wel een betere regeling van mogelijke conflictssituaties tussen vruchtgebruiker en eigenaar. Doch reeds onder het huidige B.W. kan aan conflictssituaties het hoofd geboden worden met behulp van de bewind-regeling, mits men de moeite neemt om een behoorlijk gereguleerd bewind te creëren; niet in de laatste plaats zal met de fiscale benadering van het vruchtgebruik in dat reglement deugdlijk rekening moeten worden gehouden. Dat moet niet geschieden langs de weg van de minste weerstand, door tot civielrechtelijke vrucht te verklaren al datgene waarover de fiscus I.B. gelieft te heffen; doch een civielrechtelijke regeling, welke met de fiscale problematiek geen rekening houdt, miskent de werkelijkheid. Geen fraaier taak voor de notarissen, als vruchtgebruik-fabrikanten bij uitnemendheid, dan om zowel van civiele als van fiscale ingrediënten met vrucht gebruik te maken.